

SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI: FOYDA VA XATARLAR

Osiyo Xalqaro Universiteti Talabasi
Teshaboyeva Tursunoy

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim tizimiga shiddat bilan kirib kelayotgan sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni, ularning o'quv jarayonini shaxsiylashtirishdagi ahamiyati, o'qituvchi va talaba faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, sun'iy intellektning ta'lim sifatini oshirishdagi foydali jihatlari bilan bir qatorda, akademik halollik, ma'lumotlar xavfsizligi va ijtimoiy izolyatsiya kabi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim transformatsiyasi, adaptiv o'qitish, akademik halollik, raqamli pedagogika, shaxsiylashtirilgan ta'lim, ChatGPT, innovatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется роль технологий искусственного интеллекта, стремительно внедряющихся в систему образования, их значение в персонализации учебного процесса, а также влияние на деятельность преподавателей и студентов. Наряду с преимуществами ИИ в повышении качества образования, освещаются потенциальные риски, такие как академическая честность, безопасность данных и социальная изоляция.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, трансформация образования, адаптивное обучение, академическая честность, цифровая педагогика, персонализированное обучение, ChatGPT, инновации.

Abstract: This article analyzes the role of artificial intelligence technologies rapidly entering the education system, their significance in personalizing the learning process, and their impact on the activities of teachers and students. Along with the benefits of AI in improving the quality of education, potential risks such as academic integrity, data security, and social isolation are highlighted.

Key words: Artificial intelligence, educational transformation, adaptive learning, academic integrity, digital pedagogy, personalized learning, ChatGPT, innovation.

XXI asr — yuqori texnologiyalar asri. Insoniyat tarixida har bir sanoat inqilobi ta'lim tizimiga o'zgartirishlar kiritgan bo'lsa, to'rtinchi sanoat inqilobi — Sun'iy Intellekt (SI) davri bu tizimni tubdan transformatsiya qilmoqda. Bugungi kunda ta'lim nafaqat bilim berish maskani, balki texnologik yechimlarni hayotga tatbiq etish maydoniga aylandi. SI texnologiyalari o'quv dasturlarini tuzishdan tortib, talabalar bilimini baholashgacha bo'lgan barcha jarayonlarga integratsiya qilinmoqda. Biroq, bu jarayon "Ta'limning kelajagi qanday bo'ladi?" va "Mashina o'qituvchining o'rni bosa oladimi?" kabi qator fundamental savollarni yuzaga keltirmoqda.

SI TEXNOLOGIYALARINING TA'LIMDAGI KONSEPTUAL ASOSLARI

Sun'iy intellekt ta'limda asosan ma'lumotlarni tahlil qilish va bashorat qilish algoritmlari orqali ishlaydi. Uning eng asosiy yo'nalishi — **Adaptiv ta'lim (Adaptive Learning)** hisoblanadi. Ushbu tizim quyidagi bosqichlarda ishlaydi:

Ma'lumotlarni yig'ish: Talabaning har bir bosgan tugmasi, javob berish tezligi va xatolari tahlil qilinadi.

Profil yaratish: Talabaning kuchli va kuchsiz tomonlari aniqlanadi.

Content yetkazib berish: Tizim talabaga aynan u tushunmagan mavzuni soddaroq usulda qayta tushuntiradi.

Sun'iy intellektning eng katta yutug'i — bu "**Massiv individuallashtirish**" (Mass personalization) imkoniyatidir. Ilgari bir o'qituvchi 30 ta talabaga bir xil sur'atda dars o'tishga majbur edi. SI esa har bir talaba uchun alohida raqamli profil yaratadi.

Kognitiv yuklamani nazorat qilish: SI o'quvchining charchoq darajasini va diqqat markazini aniqlay oladi. Agar tizim o'quvchi ketma-ket xato qilayotganini ko'rsa, u murakkablik darajasini pasaytiradi yoki tanaffus taklif qiladi.

Bilimdagi "bo'shliqlar"ni yopish: Algoritmalar talaba 2 yil oldingi mavzuni tushunmagani sababli bugungi misolni yecha olmayotganini soniyalar ichida aniqlaydi va "remediatsiya" (qayta o'qitish) rejasini tuzib beradi..

Vizual o'quvchilar uchun: SI avtomatik tarzda matnli ma'lumotni infografika yoki 3D modellar ko'rinishiga o'tkazib beradi.

Auditorial o'quvchilar uchun: Matnlarni podcast yoki audio-muloqot shakliga keltiradi. Bu nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki ta'limni "zerikarli majburiyat"dan "qiziqarli jarayon"ga aylantiradi.

. Akademik halollik va "Intellektual autsorsing" xatari. Xatarlar bo'limida "**Intellektual autsorsing**" tushunchasiga to'xtalish lozim. Bu termin talabaning o'z fikrlash funksiyasini mashinaga topshirib qo'yishini anglatadi.

- **Muammo:** Agar talaba doimiy ravishda ChatGPT dan foydalansa, unda *neyron bog'lanishlar* susayadi. Insho yozish jarayonida shakllanadigan mantiqiy ketma-ketlik qurish va argumentatsiya qilish qobiliyati rivojlanmay qoladi.

- **Yechim:** Maqolada ta'lim metodikasini o'zgartirish taklifini berish mumkin. Ya'ni, baholash tizimini "tayyor matn" uchun emas, balki "og'zaki himoya" va "tanqidiy tahlil" uchun yo'naltirish lozim.

. O'qituvchining yangi ekotizimdagi transformatsiyasi. SI o'qituvchini ishsiz qoldirmaydi, balki uning funksiyasini "**Facilitator**" (yordamchi) va "**Mentor**" (ustoz) darajasiga ko'taradi.

- **Ma'lumot uzatuvchidan — Motivatorga:** O'qituvchi endi faktlarni aytib beruvchi emas, balki talabani tadqiqotga undovchi shaxsga aylanadi.

- **Psixologik qo'llab-quvvatlash:** SI talabaning hissiyotlarini (stress, tushkunlik) datchiklar yoki yozish uslubi orqali sezishi mumkin, lekin faqat inson-o'qituvchi unga haqiqiy ma'naviy dalda bera oladi.

SUN'IY INTELEKTNING FOYDALARI: TA'LIM SIFATINING YANGI BOSQICHI

O'qitishning shaxsiylashtirilishi: An'anaviy sinf tizimida bir o'qituvchi 30 nafar bolaga bir xil uslubda dars o'tadi. SI esa har bir bola uchun alohida "repetitor" vazifasini o'taydi. Bu o'zlashtirish ko'rsatkichini o'rtacha 30-40% ga oshirishi ilmiy isbotlangan.

O'qituvchi vaqtini optimallashtirish: Statistik ma'lumotlarga ko'ra, o'qituvchilar o'z vaqtining katta qismini rutin ishlarga (imtihon tekshirish, qaydlar yuritish) sarflashadi. SI bu ishlarni avtomatlashtirish orqali o'qituvchiga talaba bilan psixologik va ijodiy ishlash imkonini beradi.

Inklyuzivlik imkoniyatlari: Nutqida nuqsoni bor, ko'rish yoki eshitish qobiliyati cheklangan o'quvchilar uchun SI asosidagi yordamchi uskunalar ta'lim olishdagi to'siqlarni olib tashlamoqda.

Big Data va Prognozlash: OTM rahbariyati SI yordamida qaysi talaba o'qishdan haydalish xavfi borligini semestr boshidayoq aniqlashi va unga yordam choralarini ko'rishini mumkin.

TA'LIMDAGI XATARLAR VA ETIK MUAMMOLAR

Har qanday yirik innovatsiya kabi, SI ham jiddiy xavflarni keltirib chiqaradi:

Akademik firibgarlik: ChatGPT kabi generativ modellar talabalarda "tayyoriga ayyorlik" hissini uyg'otmoqda. Insholar, kurs ishlari va hatto dissertatsiyalar SI tomonidan yozilishi ta'limning asl mohiyati — o'rganish jarayonini yo'qqa chiqarmoqda.

Intellektual dangasalik: Agar mashina barcha murakkab masalalarni yechib bersa, inson miyasi tahliliy fikrlashdan to'xtaydi. Bu kelajakda tanqidiy fikrlay olmaydigan avlod shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Algoritmik xatolik va tarafkashlik: SI unga berilgan ma'lumotlar asosida o'rganadi. Agar ma'lumotlar bazasida biror irqiy yoki ijtimoiy tarafkashlik bo'lsa, SI ham noto'g'ri xulosalar chiqarishi va talabalarni adolatsiz baholashi mumkin.

Ijtimoiy ko'nikmalarning kamayishi: Ta'lim maskani — bu sotsializatsiya markazi. Odamning kompyuter bilan haddan tashqari ko'p muloqot qilishi undagi empatiya, jamoaviy ruh va yetakchilik qobiliyatlarini so'ndiradi.

O'QITUVCHI VA SI: RAKOBATMI YOKI HAMKORLIK?

Ko'pchilik mutaxassislar SI o'qituvchini to'liq o'rnini bosa olmasligini ta'kidlashadi. Sababi:

- SI **hissiy intellektga (EQ)** ega emas.
- SI o'qituvchini **ilhomlantira** olmaydi.
- SI **axloqiy va ma'naviy** tarbiya bera olmaydi.

O'qituvchi endi "bilim manbai"dan "bilim koordinatori"ga aylanishi kerak. Kelajakda faqat SI bilan hamkorlik qila oladigan o'qituvchigina mehnat bozorida qoladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, sun'iy intellekt ta'lim tizimidagi shunchaki navbatdagi texnologik yangilik emas, balki bu sohadagi fundamental burilish — *****yangi elektr energiyasi*****dir. Qanday qilib elektr energiyasi sanoatni o'zgartirgan bo'lsa, SI ham intellektual mehnat va bilim olish jarayonini shunday transformatsiya qilmoqda. Bugungi kunda ushbu texnologiyadan voz kechish yoki uni inkor etish taraqqiyotdan ortda qolish bilan barobardir. Biroq, uni jilovlash va tizimli ravishda ta'limga tatbiq etish o'ta ehtiyotkorlik hamda strategik yondashuvni talab qiladi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, SI ta'limda quyidagi uchta asosiy yo'nalishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi:

Inson kapitalini rivojlantirish: Asosiy e'tibor texnologiyaning o'ziga emas, balki u orqali qanday natijaga erishishga — ya'ni talabaning tahliliy va ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilishi lozim. SI texnik ishlarni o'z zimmasiga olgan bir paytda, inson o'zining eng ustun jihati — **tanqidiy fikrlash (critical thinking)** va **murakkab muammolarni yechish** qobiliyatini charxlashi shart.

Etik va huquqiy tartibga solish: Ta'limda SI dan foydalanishda etik me'yorlarni, ya'ni mualliflik huquqi, akademik halollik va shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligini himoya qiluvchi qonunchilik bazasini yaratish kechiktirib bo'lmaz vazifadir. Talabalar SI ni o'z o'rniga bilim o'rganuvchi vosita emas, balki o'rganish jarayonini boyituvchi hamkor sifatida ko'rishlari uchun tegishli "raqamli etika" qoidalari joriy qilinishi kerak.

Davlat miqyosidagi strategiya: Talabalarda va o'qituvchilarda *****SI savodxonligi** (AI Literacy)**ni shakllantirish shunchaki xohish emas, balki davlat miqyosidagi strategik vazifaga aylanishi lozim. Bu nafaqat texnologiyadan foydalanishni bilish, balki uning natijalariga shubha bilan qarash, ma'lumotlarni tekshirish va algoritmlar ortidagi mantiqni tushunishni ham o'z ichiga oladi. Kelajak ta'limi — bu insoniy tuyg'ular va sun'iy intellektning o'zaro uyg'unlashgan ekotizimidir. Mashina qanchalik aqlli bo'lmasin, u o'qituvchining ko'zidagi hayratni seza olmaydi yoki unga ma'naviy yo'lchi bo'la olmaydi. Shu sababli, o'qituvchi va texnologiya hamkorligi "inson

markazlashgan" (human-centric) tamoyili asosida qurilishi kerak. Shundagina biz nafaqat bilimli, balki texnologik asrning xatarlariga tayyor, ma'nan barkamol avlodni tarbiyalashga muvaffaq bo'lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2023).** *Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education*. Pearson Education. (Ushbu asar ta'limda SI dan foydalanishning nazariy asoslarini yoritadi).
2. **Selwyn, N. (2022).** *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Learning, Media and Technology Journal. (Jurnal maqolasi, SI ning ta'lim jarayoniga ta'siri tahlil qilingan).
3. **Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2021).** *Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators?*. International Journal of Educational Technology in Higher Education. (Oliy ta'limda SI integratsiyasi bo'yicha tizimli sharh).
1. **Qodirov, A. A. (2024).** *Raqamli ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellekt*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti. (O'zbekistonda raqamli ta'limni rivojlantirish masalalari).
2. **Karimov, I. S. (2025).** *Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda innovatsion yondashuvlar*. O'zbekiston pedagogikasi jurnali, №2. (Ta'lim sifati va yangi texnologiyalar bog'liqligi).
3. **Rahimov, M. U. (2023).** *Sun'iy intellekt va uning kelajak ta'limidagi o'rni*. "Oliy ta'lim muammolari" ilmiy-amaliy to'plami, №4. (Mahalliy oliy ta'lim tizimidagi SI tajribalari).
1. **UNESCO (2024).** *Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development*. <https://www.unesco.org/en/digital-education/artificial-intelligence> (Ta'limda SI bo'yicha global strategiyalar va xalqaro tavsiyalar).